

ПРИЧИНИ ШКІЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

Не секрет, що сучасна школа має багато складних проблем. Умовно труднощі навчально-виховного процесу можна представити так: шкільний учитель, учіння, дисципліна, взаємостосунки в стінах школи, індивідуально-типологічні особливості учня та шкільна адаптація. Безперечно, що кожна з даних проблем по-своєму важлива й потребує негайного вирішення.

Увага ж нашого дослідження була зосереджена на проблемі шкільної адаптації, яка в наукових джерелах визначається як проблема психологічної готовності. Чи стане школа для дитини другим домом, чи буде вона відвідувати цей дім з радістю, чи залишаться шкільні стіни опорою для дитини у майбутніх її відкриттях, чи викличуть страх, хронічну тривогу, стурбованість, незадоволення, вб'ють жадобу до знань і потребу в досягненні? Відповідь на ці питання - підсумок всієї роботи школи. Завдання ж учителів, психологів, батьків полягає насамперед в тому, щоб із перших днів перебування дитини в класі сприяти створенню оптимальних умов для її навчання.

Для першокласника школа стає центром його життя, наповненим інтересами, взаємостосунками та переживаннями дитини. Тому від того, як справлятиметься маленький учень зі своїми шкільними обов'язками залежить його успіх або неуспіх в учбовій діяльності.

Добре, коли ми, дорослі, стикаємося з успішним, адекватним включенням першокласника в систему шкільного навчання. Але, на жаль, сьогодні, коли існують різні дошкільні ліцеї, гімназії, коли відсутні чіткі вимоги до рівня підготовки дитини до шкільного навчання, коли досить часто відбувається ігнорування індивідуальних фізичних і психічних особливостей дитини, є поширеним явище так званого руху дитини назад, втратою нею віри в свої можливості школяра. У зв'язку з цим актуальною постає проблема психологічної готовності.

Розгляд вищезгаданої проблеми здійснили Божович Л. І., Венгер О. Л Гільбух Ю. З., Дубровіна І. В., Кравцова О. Є., Матюхіна М. В., Овчарова Р. В., Салміна Н. Г., Славіна Л. С., Ульяновка У. В., Цеханська Л. І. та ін. Аналіз даної психологічної літератури дає можливість констатувати, що у значній кількості праць розкриваються окремі компоненти, або аспекти, психологічної готовності. Виявленню ж інтегрального характеру даного психологічного утворення приділяється недостатня увага. Крім того, зовсім мало робіт, спеціально присвячених розробці та впровадженню на практиці програм психокорекційної роботи з дітьми, неготовими до шкільного навчання.

Проте психолого-педагогічна практика вже поставила перед психологами, вчителями, батьками, учнями нагальну потребу в комплексному визначенні багатогранного рівня психологічної готовності до шкільного навчання, в ефективному, результативному проведенні психокорекційних заходів з метою подолання шкільної неготовності. Вирішити ж ці проблеми успішно, на наш погляд, без відповідних програм,

адекватних методик і рекомендацій неможливо.

Саме тому об'єктом експериментального дослідження ми обрали психологічну готовність дитини до шкільного навчання, а предметом - основні компоненти психологічної готовності першокласників до учбової діяльності.

Мета дослідження полягала у вивченні основних компонентів психологічної готовності до учбової діяльності, виявленні можливостей і засобів психокорекційного впливу на процес включення дитини в систему шкільного навчання.

Методологічну основу дослідження становили теоретичні положення про сутність і структуру психологічної готовності до шкільного навчання (Божович Л. І., Виготський Л. С., Дубровіна І. В., Кравцова О. Є., Овчарова Р. В.), про розвиток довільності як передумови успішного включення дитини в навчально-виховний процес (Ельконін Д. Б., Салміна Н. Г., Цеханська Л. І.), про значення спілкування в житті молодшого школяра з суб'єктами учбової діяльності - ровесниками, вчителями (Кравцова О. Є.), про вплив інтелектуальних процесів на хід протікання навчання (Акімова М. К., Гільбух Ю. З., Йірасек Я., Керн А., Люблінська Г. О. та ін.).

Вказаний вище теоретичний базис дав можливість визначити зміст психологічної готовності, під якою розуміють необхідний та достатній рівень психічного розвитку дитини для засвоєння шкільної програми в умовах навчання в колективі ровесників (1; 167).

Необхідний та достатній рівень актуального розвитку повинен бути таким, щоб програма навчально-виховного процесу потрапила в зону „найближчого розвитку” дитини. Ця зона визначається тим, чого дитина може досягти у співробітництві з дорослим (2; 374).

Якщо актуальний рівень психічного розвитку дитини такий, що її „зона найближчого розвитку” нижче тієї, яка необхідна для засвоєння навчальної програми в школі, то дитина вважається психологічно неготовою до шкільного навчання, оскільки в результаті невідповідності її „зони найближчого розвитку” необхідній вона не може засвоїти програмний матеріал і відразу потрапляє до числа відстаючих учнів.

Через це Божович Л. І. виділила декілька параметрів психічного розвитку дитини, які найбільш суттєво впливають на успішність навчання в школі. Серед них - певний рівень мотиваційного розвитку дитини, до складу якого входять пізнавальні та соціальні мотиви навчання, достатній рівень розвитку довірливої поведінки та інтелектуальної сфери (3; 225).

Ельконін Д. Б., як і Божович Л. І., також приділив довірливості особливе місце в даній проблемі. На його думку, довірлива поведінка - частина психологічної готовності до школи, на яку спирається навчання в першому класі (4; 76).

Виділенню параметрів психологічної готовності присвячені праці Салміної Н. Г. та Цеханської Л. І. Вони, як і попередні дослідники даної проблеми, вважали показником готовності до школи вміння дитини цілеспрямовано підкоряти свою поведінку вказівкам дорослого (вчителя).

Ряд інших психологів (Лусканова Н. Г., Ульяновка У. В.) звернули увагу на роль спілкування в розвитку дитини, віднісши до поняття „готовність

до шкільного навчання” сформованість системи взаємин дитини з навколишнім світом, який виступає насамперед у вигляді шкільного життя.

Так, у працях Кравцової О. Є. при характеристиці психологічної готовності дітей до школи основний наголос робиться на розвитку різних типів відносин дитини з оточуючими її людьми. У такому випадку головними компонентами психологічної готовності до шкільного навчання виступають три сфери, рівень розвитку яких співвідноситься з основними структурними компонентами учбової діяльності: ставлення до дорослого, ставлення до ровесника, ставлення до самого себе.

Тривалий час вважалося, що критерієм готовності дитини до школи є рівень її розумового розвитку. Виготський Л.С. одним із перших сформулював думку про те, що готовність до шкільного навчання полягає не стільки в кількісному запасі уявлень, скільки в рівні розвитку пізнавальних процесів. За його словами, бути готовим до учбової діяльності — означає насамперед узагальнювати й диференціювати в певних категоріях предмети та явища навколишнього світу.

Концепції шкільної готовності як комплексу якостей, що допомагають оволодіти навчальною програмою, дотримувались Дубровіна І. В., Люблінська Г. О., Овчарова Р. В. При цьому їхня увага зверталась не на суму засвоєних дитиною знань (хоча це теж необхідний фактор), а на рівень розвитку пізнавальних процесів - мислення, мовлення, пам'яті, уваги тощо.

Якщо вітчизняні дослідники психологічної готовності до шкільного навчання більшою мірою орієнтовані на теоретичні основи даного питання, то зарубіжні психологи (Анастасі А., Йірасек Я, Керн А., Штребел С.), не забуваючи про концептуальний розвиток даної проблеми, активно спрямовували свою наукову діяльність на створення тестів, які допомагають визначити рівень психологічної готовності до учбової діяльності за трьома параметрами: інтелектуальним, особистісним, соціально-психологічним.

Саме ці характеристики є структурними компонентами готовності до шкільного навчання та визначають її як складне, системне, неоднорідне утворення.

Так, в основу інтелектуальної зрілості покладено функціональне дозрівання структур головного мозку, що зумовлює рівень розвитку уваги, пам'яті, мислення, сенсомоторної координації тощо. Ступінь сформованості даних показників визначає обсяг розумового кругозору учня, його запас знань, наявність початкових умінь при оволодінні новими знаннями й характеризує успіх включення першокласника в систему шкільного навчання. Під особистісною готовністю розуміють готовність дитини до прийняття нової соціальної позиції — позиції школяра, який має певне коло прав і обов'язків. Зазначений вище аспект виявляється у ставленні дитини до школи, учбової діяльності, вчителя, самого себе. Крім того, якісними характеристиками особистісного компоненту є також належний рівень розвитку мотиваційної та емоційної сфер учня.

Соціально-психологічна зрілість передбачає необхідний рівень сформованості у дитини комунікативної потреби у стосунках із вчителем, однокласниками, вироблення гнучких способів встановлення взаємовідносин із ровесниками, вміння підкоряти свою поведінку інтересам, звичаям і

законам дитячих груп.

Охарактеризовані вище компоненти психологічної готовності дитини до шкільного навчання розкриті та підтверджені в ході експериментальної роботи з учнями-першокласниками.

Так, як показало дослідження, вирішальну роль на перших етапах перебування дитини в шкільних стінах відіграє інтелектуальна сфера, недостатність розвитку якої призводить до виникнення у більшості учнів труднощів при оволодінні новим матеріалом, що часто зумовлює неготовність дитини до школи. Особистісний та соціально-психологічний аспекти мають також істотний вплив на характер протікання навчання, визначаючи місце першокласника в учнівському колективі. Проте, як засвідчило експериментальне дослідження, дані складові в порівнянні з інтелектуальним компонентом краще сформовані у школярів, а тому не мають суттєвого негативного впливу на якість засвоєння учнями початкових класів навчальної програми. Лише в окремих випадках низький рівень їхнього розвитку ускладнює входження першокласників у систему шкільних міжособистісних відносин.

Комплексна неготовність дітей до учбової діяльності стала основою для розробки та реалізації нами програми психокорекційної роботи, теоретичним підґрунтям якої є праці з питань подолання шкільної дезадаптації Дубровіної І. В., Марищука В. Л, Овчарової Р. В., Пахомова Ю. В., Цзена М. В.

Розроблені психокорекційні заходи є, на нашу думку, одним із можливих варіантів підвищення основних якісних характеристик психологічної готовності. Адже результати експериментального дослідження засвідчили суттєві позитивні зміни у розвитку насамперед інтелектуальної сфери дитини, виявили особливості незначного впливу на її особистісний та соціально- психологічний компоненти, що пов'язано з природою даних складних психологічних аспектів, які є довготривалими у своєму розвитку.

Дане експериментальне дослідження не претендує на повноту аналізу психологічних особливостей шкільної готовності учнів, виділення всіх можливих параметрів вищезазначеного явища. Перспективи подальшої роботи ми вбачаємо у знаходженні ефективних шляхів і засобів вдосконалення діагностики та корекції психологічної готовності дитини до шкільного навчання.

Список використаної літератури

1. Практическая психология образования / Под. ред. И. В. Дубровиной. - М., 1998.-С. 167-279.
2. Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6 т. - М., 1984. - Т. 4. - С. 367-386.
3. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. - М., 1968.-464 с.
4. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды. - М., 1989. - С. 70- 78.
5. Кравцова Е. Е. Психологические проблемы готовности детей к обучению в школе. — М., 1991. - 152 с.
6. Готовность детей к школе: диагностика психического развития и коррекция его неблагоприятных вариантов. Методические разработки для школьного психолога / Под ред. Е. А. Бугрименка и др. М., 1989. -62 с.